

Var går gränsen mellan vett och dårskap?

Det har kommit ut en ny bok som heter "The destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution" (av D. Gamboni, recenserad i DN 16/4 -97 av Daniel Birnbaum). Gambonis huvudtes är att förstörelsen av konstverk är en handling som bör förstås utifrån konstnärliga motiv. Han spårar vissa typer av ikonoklasm tillbaka till antiken och till teologiska strider under medeltiden. Ofta rör det sig om attacker utförda i sinnesförvirring men inte sällan uppfattar gärningsmännen sina handlingar som djupt meningsfulla och ibland som framtvingade av konstverket självt. Sabotaget ses då som ett kompletterande eller slutgiltigt realiserande av något som legat latent inne i verket. Är förstörelsen av konst verkligen radikala och gränsöverskridande handlingar, avantgardistisk chockestetik? - Den 29/4 finns en konstrecension i DN, även den av Daniel Birnbaum, som avser Mike Kelleys utställning på Rooseum i Malmö. Kelley "saboterar konsten, men håller begäret vid liv. Människorna strömmar till och faller på knä inför ett gosedjur eller en bit lort."

Utgångspunkten för min frågeställning är Per-Arne Bodins artikel "Den helige dåren - dårskap i Kristus" som står att läsa i antologin "Mänskliga gränsområden" (sammanställd av J. Cullberg, K.Johannisson och O.Wikström).

Är inte även dessa exempel uttryck för samma slags dårskap, paradoxen som konstnärligt alt. etiskt medel ?

Artikeln börjar med att referera till till Michel Foucaults bok "Vansinnets historia" som beskriver hur förhållandet mellan förnuft och vansinne förändras i den västerländska kulturen i och med medel- tidens slut. Under sjuttonhundratalet kom dårskap att definieras som mental sjukdom och någon kommunikation mellan förnuft och dårskap blev inte längre möjlig. Samhällets uppgift blev att eliminera dårskapen, att bota de sinnessjuka. (Michel Foucault:fransk poststrukturalistisk idéhistoriker och filosof.Han har undersökt vilka koder som bestämmer vad som över huvud taget kan tänkas och skapas under en bestämd epok.) Grunden till den västerländska kulturens förnuftstänkande lades dock redan av Platon och Aristoteles. - Mot denna bakgrund har Bodin studerat synen på dårskap i den ryska idéhistorien, som varken utsatts för påverkan av de antika filosoferna eller av renässansen. Han har koncentrerat sig på en särskild företeelse, nämligen "dårskap i Kristus". Det är fråga om en frivillig dårskap som en kristen tar på sig inför Gud. Dåren ikläder sig en mask som till det yttre liknar psykisk sjukdom. (Jmf. Pauli ord i första korintierbrevet: "Vi äro dårar för Kristi skull") Dåren gick sedan omkring naken och barfota i all den kyrkliga och världsliga påkläddhet som karaktäriserade medeltiden. (Ett alternativ till nakenhet, som särskilt utnyttjades av kvinnlig dårar, var att klä sig färggrant, uppseendeväckande och anstötligt.) Han rakade och klippte sig aldrig och tvättade sig principiellt aldrig. Trots att han levde mitt bland andra människor var han ändå på sätt och vis helt isolerad: han spelade upp sin enmansteater på offentliga platser och provocerade inte bara genom att utseendet väckte anstöt och vämjelse, utan också genom sitt uppträdande och tal som inte sällan bestod av osammanhängande fraser, dunkla yttranden och gåtor (jmf. koan inom zen. Det finns f.ö. en urgammal föreställning att människan kan vinna högre kunskap genom att försöka gissa gåtor). Dårens omoraliska och chockerande yttranden och nakenhet är för "syndaren" tecken på något skamligt, medan det för den fromme är tecken på himmelsk renhet. I dårskapens Ideologi finns inte bara ett avståndstagande från den

världsliga kulturen, utan också från en intellektualisering och dogmatisering av det kristna budskapet(jmf. vissa uppmärksammade fall av modern ikonoklasm).Flera av dårarna var högt bildade teologer, men i och med att de tog på sig dårskapen, slutade de läsa böcker och resonera intellektuellt. Deras funktion var i stället att protestera och skaka om, väcka känslor, och ge ett nytt perspektiv på människans existentiella frågor. Dårens beteende var ett antibeteende; vedertagna normer ställdes fullständigt på ända. (Att jämföra med vissa konstnärliga manifestationer; i den mån det inte är fråga om konstnärligt poänglösa handlingar av personer som till varje pris söker uppmärksamhet. Jmf. även sk. ickehandlande i zen.) I det lagbundna gammalryska samhället stod de för frihetens och anarkins princip. Men dåren försökte också efterlikna Kristus. De hugg och slag han utsattes för var även de att likna vid vad Kristus utsattes för. Flera av dårarna hade förmåga stt gå på vattnet, (Jmf. "Bland mystiker magiker och i Tibet" av Alexandra David-Néel, sid 233). Styrkan handlar genom svagheten. I stället för att visa fram sin fromhet som många munkar och andra kristna har för vana att göra, försöker dåren tvärtom dölja sin fromhet (falsk blygsamhet?). Dåren var heller inte snäll utan vild, farlig och oberäknelig i sitt uppträdande. Dårskapen kan också ses som en slags krigslist: dåren är Guds infiltratör på djävulens domäner.

Finns det alltid och överallt ett faktiskt behov att bryta mot samhällets normer och regler (hur de än är)? Sker detta därför att gränserna är alltför snävt satta? Gränserna flyttas dock ständigt i ett öppet samhälle, vi reagerar egentligen inte längre om någon är extremt klädd etc. - men väl väcker klotter och skinnskallar vår avsky. Är våldet och olika provokativa (konstnärliga?) manifestationer det enda som upprör oss tillräckligt för att väcka vårt engagemang?

Hur påverkas vår syn på psykisk sjukdom om samhället integrerar det abnormala beteendet som ett principiellt accepterat kulturellt fenomen?

Kris och utveckling går hand i hand. De för en dialog med varandra: än dominerar det ena, än det andra. På liknande sätt balanserar dårskap och förnuft varandra. (Jmf. hovnarrens funktion som en slags katalysator.)

I det gamla Ryssland fanns vid sidan av dårarna en mängd bedragare som spelade dårar i Kristus. Osäkerheten om vad som egentligen är klokt eller dåraktigt ledde till en stor tolerans mot avvikande beteende. Här fanns också en möjlighet för psykiskt sjuka att under socialt accepterade former uppträda på ett onormalt sätt. (Mönsterbildande för det dåraktiga uppträdandet var de gammal-testamentliga profeterna. Även i den kyniska skolan fanns en viss förkärlek för skandaler och paradoxer, ex. Diogenes. Jmf. även den indiska jainismen)

I svensk litteratur har dåren i Kristus fascinerat Lars Gyllensten, som både har behandlat honom i sin roman "Grottan i öknen" och i tankeboken "Lapptäcken, livstecken", där han presenterar dårskapens ideologi och förklarar dess relevans idag:

Dessa heliga narrar fascinerar mig mycket - liksom asketerna. Jag menar, att de och deras protesthandlingar, livsförsök och världsuppfattningar har relevans i dagens värld, och motsvarigheter i många proteströrelser och andra reaktioner gentemot de moderna, västerländska industristaterna. Krisupplevelser, upplevelser av hotande förfall, underkännande av sådant som har utgjort vårt samhälles förmenta storhet och styrka, etc, etc - i allt kan man finna motsvarigheter under tidigare skeden av mänsklighetens

historia. Denna historia är en bilderbok, en lärorik exempelsamling, en uppbygglig och fascinerande kasuistik som inbjuder till att söka grundmönster för människornas tillvaro och grundprogram, varmed man vill lösa väsentliga livsfrågor. Detta är inte mytologi och mystifikation - det är en sorts existentiell grundforskning.

För Gyllensten är dåren i Kristus inte ett historiskt fenomen utan en gestalt som alltid behövs i det mänskliga nuet. (sid. 101-102 i "Mänskliga Gränsområden")

Citat ur "Bland mystiker och magiker i Tibet" av Alexandra David-Néel, sid 14-18:

Medan jag stod och betraktade denna scen upptäckte jag en individ som satt på marken, litet på avstånd, med sitt toviga hår upprullat till en turban, på det vis som vissa indiska asketer gör. Mannen såg emellertid inte alls indisk ut, och han var klädd som en lamaistisk munk, smutsig och trasig.

Denne tiggare hade ställt en liten påse bredvid sig och betraktade folkmassan med ett ansiktsuttryck som jag tyckte såg spefullt ut. Jag pekade ut honom för Dawasandup och frågade honom om han hade någon aning om vem denne Himalayas Diogenes var.

"Det måste vara en naldjorpa¹ på vandring", svarade han mig, och eftersom han såg att jag var nyfiken på att få veta mer gick min tillmötesgående tolk bort för att prata med honom.

När han kom tillbaka såg han allvarlig ut: "Den där laman", sade han till mig, " är från Bhutan, han

är asket och anhängare av Aristoteles' läror. Han bor än här, än där, i övergivna hus eller under ett träd i skogen. Han har stannat här några dagar och bor i ett litet kloster i närheten."

Det var på denne vagabond som jag tänkte sedan prinsen och hans beridna följe hade givit sig av. Jag hade god tid på mig, så varför skulle jag inte ta mig till den gompa (kloster) där han bodde! Där kanske jag skulle få träffa honom. Varför såg han ut att göra narr av den Store Laman och av hans trogna? Det kunde vara intressant att få reda på det.

Jag delgav Dawasandup min önskan och han var genast beredd att följa med mig. Vi gav oss av till häst och kom snart fram till gompan, som inte var annat än ett stort lanthus. I Lha Khang (den sal där statyerna av gudarna står) satt naldjorpan på en kudde framför ett lågt bord och höll på att avsluta sin måltid. Tempeltjänaren bar fram flera kuddar till oss och bjöd oss på te.

Nu gällde det att inleda ett samtal med den kringvandrande asketen, något som knappast var lätt; med munnen full av ris hade han bara besvarat våra hälsningar med en grymtning. Jag letade efter en inledningsfras, när den egendomlige karln började skratta och yttrade några ord. Dawasandup verkade generad. "Vad säger han?" frågade jag.

"Ursäkta mig", svarade tolken, "men dessa naldjorpor är litet grova i munnen ibland... Jag vet inte om jag skall översätta.."

¹ Bokstavligen "den som har uppnått det fulländade lugnet", men i den vedertagna bemärkelsen en mystisk asket med magiska krafter.

"Var vänlig gör det", svarade jag. "Jag är här för att samla information om allting och särskilt om sådant som av en eller annan orsak är originellt."

"I så fall... jag ber så mycket om ursäkt, men han säger: "Vad har den där idioten här att göra?"

Den ohederliga tonen i hans fråga förvånade mig inte över hövan. Också i Indien vinnlägger sig vissa sannnyasin (asketer) om att förolämpa dem som närmar sig dem.

"Svara", sade jag till Dawasandup, "att jag har kommit för att fråga honom varför han förlöjligade dem som kommit för att få Dalai Lamas välsignelse."

"...Uppfyllda av sin egen betydelse hela skocken, och av betydelsen av vad de gör", tuggade naldjorpan mellan tänderna... "Insekter som kravlar omkring i sk..."

Intervjun utlovade onekligen att bli pittoresk.

"Och ni då", fortsatte jag, "lever ni kanske utanför all spillning?" Han skrattade högljutt.

"Att försöka undvika den är detsamma som att sjunka ner ännu djupare i den. Jag vältrar mig i den som ett svin. Jag smälter den och förvandlar den till guldsand, till en rännil av genomskinligt vatten. Att göra stjärnor av hundspillning, det är vad det handlar om!"

Min samtalspartner var avgjort förtjust i exkrementliknelser. Det var antagligen hans sätt att försöka framstå som övermänniska.

"Men anser ni inte", sade jag, "att de där fromma lekmännen gör rätt i att dra nytta av Dalai Lamas närvaro för att få hans välsignelser? Det är enkla människor som inte har fattningsgåvor för att höja sig ända till de stora doktrinerna... "Naldjorpan avbröt mig. "För att en välsignelse skall vara effektiv", sade han, "måste den som utdelar den ha en kraft inom sig att kommunicera. Den kraften kan användas på många olika sätt. Om nu den Dyrbare Beskyddaren (Dalai Lama) besitter den, varför behöver han då soldater för att slåss mot kineserna eller andra fiender? Kan han inte av egen kraft driva tillbaka sina ovänner från Tibet och omge landet med ett osynligt stängsel som ingen kan ta sig över?"

"Gurun född i lotusblomman" (Padmasambhava) hade denna kraft, och hans välsignelse når alltid fram till dem som vördar honom, även om han nu bor långt borta i rakschasernas rike.

"Jag är bara en ödmjuk lärjunge, och ändå..." Den ödmjuka lärjungen föreföll mig förryckt, och framför allt inte så litet fåfäng, ty hans "och ändå", som blivit hängande i luften, hade åtföljts av en blick som sade mycket om vad hans oavslutade mening egentligen dolde.

Min tolk var uppenbarligen illa till mods. Han respekterade Dalai Lama djupt och tyckte inte om att höra honom kritiseras. Å andra sidan väckte mannen som var i stånd att "skapa stjärnor av hundspillning" en vidskeplig rädsla hos honom. Jag föreslog att vi skulle dra oss tillbaka, men eftersom jag av tempeltjänaren hade hört att laman skulle fortsätta sin vandring nästa dag gav jag Dawasandup några rupier och sade till honom att ge naldjorpan dem så att han kunde köpa sig litet färdkost. - Den gåvan misshagade naldjorpan. Han vägrade att ta emot den och sade att han redan hade fått mer proviant än han kunde bära.

Dawasandup trodde att han borde insistera och gick fram för att lägga pengarna på bordet bredvid laman. Det skulle han inte ha gjort. Han hade inte hunnit ta tre steg förrän jag såg honom vackla, tumla baklänges och slå ryggen i väggen, som om han hade blivit våldsamt knuffad. Samtidigt skrek han till och tryckte handen mot maggropen.

Naldjorpan reste sig upp och lämnade hånskrattande rummet.

"Jag fick ett otroligt knytnävsslag som vräkte mig bakåt", sade Dawasandup. "Laman är irriterad, hur kan vi dämpa hans vrede?"

"Vi går vår väg", svarade jag. "Laman har ingenting att göra med vad som hänt er. Någon liten störning i hjärtfunktionen kan mycket väl vara orsaken. Ni skulle göra klokt i att söka upp en läkare."

Blek och bekymrad svarade tolken ingenting, och vi red tillbaka utan att jag hade lyckats lugna honom.

KRISTINA W-HEDMAN